

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА РОЛЬ МУЗЕЮ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Т. І. Ковальчук, кандидат педагогічних наук

У статті висвітлено соціально-культурний потенціал музейної педагогіки. Охарактеризовано дослідження музею як соціокультурного інституту. Особливу увагу приділено чинникам впливу сучасного музею на духовно-моральне становлення особистості. Розглядаються етнопедагогічні підходи до організації дозвілєвої діяльності засобами музейної педагогіки у скансенах.

Музей, система «музей-університет», «музей-школа», соціально-культурна діяльність, вільний час, дозвілєва діяльність.

Актуальність теми дослідження. Модернізація культурного життя країни на початку XXI століття знайшла відображення у музейній сфері, втілюючись в інноваційні концепції її розвитку. Музей як соціокультурний інститут сьогодні розглядається переважно як категорія культурології і музеєзнавства. Проте музей, безпосередньо пов'язаний і з соціальними та культурними взаємодіями, несе в собі соціально-культурний потенціал. Сьогодні недостатньо вибудована система механізмів взаємодії музеїв з іншими соціальними інститутами.

Потреба музею як соціокультурного інституту має формуватися із урахуванням ступеня збереження культурної спадщини України та виступати важливим фактором духовного становлення молоді, формування її патріотичних якостей. З цих позицій тема статті є актуальною.

Стан вивченості проблеми. Професійний інтерес вчених до різних видів і рівнів впливу на духовно-моральний і патріотичний стан молоді достатньо високий. Витоки розробленості проблем духовно-морального становлення особистості знаходимо в античній філософії, перш за все, у працях Платона, Сократа, Аристотеля, а також у працях римських стоїків Марка Аврелія, Сенеки; мислителів Т. Кампанелли, Д. Локка та ін. Вони намагалися пояснити сутність і природу духовного, розкрити зміст і природу абсолютних духовних цінностей та ідеалів, найбільш типових для особистості того часу. Аристотель перший формулює ідею розвитку відносно психологічного стану людини, яка володіє пізнавальним і діяльнісним розумом.

У педагогічних працях К. Ушинського, Г. Ващенка проблема духовно-морального, патріотичного розвитку особистості пов'язувалась з вільним національним вихованням, становленням творчої натури і характеру, де головним духовним началом були загальнолюдські й

християнські ідеали і цінності.

Питання розвитку духовного світу людини постійно перебували в центрі уваги провідних представників української культури – В. Антоновича, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Леонтовича, М. Лисенка, І. Огієнка, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка та багатьох інших мислителів.

Важливу роль у формуванні особистості зіграли праці з музеєзнавства М. Адаме [1], А. Бакушинського, І. Гревса, Б. Лорда [11], А. Разгона; музейної педагогіки – Н. Бартрама, А. Данилюк [3], Н. Гейніке, А. Зеленко, А. Кирпан [5], Г. Кудриної [10], Е. Мединського, Я. Мексіна, Б. Райкова, М. Страхової, Н. Федорова [13], Н. Флерова, Ф. Шміта, М. Юхневича; виховних функцій музею, його місця в системі відтворення культури і соціалізації особистості (Е. Акулич, О. Беззубова, Ю. Зінов'єва, Ю. Іванова, Г. Вишина, С. Майсевич). Музей як соціокультурний феномен і як форма існування культури з позиції музейної комунікації розглянуті в роботах З. Бонамі, Д. Камерона, М. Кагана, Д. Равінковича. Експериментальна база педагогічних інновацій в системі «музей-освіта-особистість» представлена роботами Е. Ванслової, М. Гнідовського, О. Платонової, Л. Шилової.

Вивченню духовно-морального становлення особистості присвячені роботи, автори яких з різних позицій розглядають цей феномен. Але, недивлячись на великий науковий досвід, проблема формування духовно-моральних якостей молоді в умовах сучасного музею, а також проблеми співвідношення соціально-культурної діяльності музею в результаті динаміки соціокультурних функцій діяльності музею потребують поглиблених педагогічних досліджень.

Результати досліджень та їх обговорення. Сьогодні в умовах ведення національно-визвольної війни на сході нашої країни першочерговим завданням всієї освітньої сфери є формування у молоді знань, переконань, соціально-значущих якостей, любові до Вітчизни, ціннісного ставлення до української національної ідеї, символіки, історії й культури. Соціально-культурна діяльність музеїв може ефективно впливати на формування патріотичних та духовно-моральних якостей молоді.

Дослідження музею як соціокультурного інституту, музею-університету, школи-музею тощо визначається [4; 10]:

- необхідністю вивчення нових структурних елементів музею, які з'являються у результаті розширення його соціально-виховних функцій;
- потребою використання соціокультурного підходу до теоретико-методологічного дослідження соціально-культурної діяльності музею;
- потребою аналізу, прогнозування і пояснення процесів взаємодії музею і суспільства у формуванні духовно-моральних і патріотичних якостей молоді;

- необхідністю аналізу соціально-культурної діяльності музею у період появи сучасних музейних практик і соціально-культурних технологій;
- переосмисленням соціально-культурної функцій музеїв різних рівнів та напрямів у забезпеченні безперервної передачі вартостей і формуванні духовно-моральних та патріотичних якостей молоді;
- вивченням можливостей використання соціально-культурної діяльності музеїв в умовах глобалізації і впровадження інформаційних технологій в освіту;
- впливом музеїв на забезпечення національної самосвідомості і духовно-морального самовизначення молоді з урахуванням реалій війни на сході України та уваги до неї у сучасному світі.

Досвід свідчить, що соціально-культурна діяльність музею може ефективно впливати на формування духовно-моральних якостей молоді. Роль сучасного музею у формуванні особистості залежить від [6]:

- сутності і специфіки соціально-культурної діяльності музею;
- використання різноманітних засобів і форм соціально-культурної діяльності;
- використання ефективних технологій соціально-культурної діяльності;
- врахування вікових та індивідуально-особистісних якостей, властивостей, характеристик молоді;
- комплексного впливу на особистість в час активного контактування з музеєм;
- неперервності педагогічного процесу з різноманітними нетрадиційними формами і методами його активізації;
- здійснення впливу на формування духовно-моральних якостей молоді через освітню, емоційно-вольову, мислительну, творчу діяльність молодих людей;
- розроблених і реалізованих програм формування духовно-моральних якостей молоді на основі використання технологій соціально-культурної діяльності;
- наявності підготовлених фахівців з організації соціально-культурної діяльності в музеях.

Важливим у цій справі є метод історичної реконструкції, який дозволяє досліджувати простір музею, інтегруючи в єдність знання з філософії, теорії культури, музеєзнавства, етики й естетики, соціології, мистецтвознавства, теорії комунікації, теорії управління та ін. [9; 12]. Національний менталітет народу, його культура, багатообразні процеси функціонування народної художньої культури втілені у скансенах. Скансени – це живі музеї з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища [8]. Туристів приваблюють не лише окремі споруди та предмети сировини. Професійні працівники музею відтворюють побут, поведінку, матеріальну й духовну культуру попередніх епох, розкривають традиційні ремесла і види діяльності, характерні для відповідної місцевості та часу, наприклад, роботу мірошника, гончара,

тесляра, ткача, коваля, винокура, пасічника та багато інших. Часто і самим відвідувачам музею пропонується спробувати свої сили під керівництвом фахівця. Кожен може відчути себе в ролі коваля чи гончара...

Основними метою і завданнями створення та функціонування музеїв під відкритим небом є збереження найцікавіших автентичних пам'яток архітектури; створення умов для вільного доступу до цих будівель широких верств населення, підвищення їх культурного рівня; показ у комплексі національної народної культури й архітектури, предметів побуту, знарядь праці, ужиткового мистецтва, тобто створення моделі середовища, ландшафту; допомозі відродженню народних ремесел і проведенню фольклорних свят; навчання та виховання підростаючого покоління на кращих народних традиціях; вирішення наукових проблем, пов'язаних з пошуком, збором, вивченням експонатів і традицій та звичаїв народу.

У світі нараховується близько 600 етнографічних музеїв під відкритим небом, а в Україні – 7 великих та середніх за площею. За масштабом діяльності (адміністративно-територіальною ознакою) скансени України можна поділити на: всеукраїнські – Музей народної архітектури та побуту в Києві; регіональні – Переяслав-Хмельницький музей архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Музей народної архітектури та побуту у Львові «Шевченківський гай», скансен у Чернівцях; обласні – Закарпатський музей народної архітектури та побуту у м. Ужгород, Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття у с. Крилос, Івано-Франківська обл., Музей історії сільського господарства на Волині, с. Рокині.

Особливу роль у зборі та застосуванні етнонаціонального матеріалу та художньо-естетичної інформації творів мистецтва відіграють майстер-класи з гончарства, ковальства, видування скла, ткацтва, соломкоплетіння, вишивання, писанкарства, ліплення вареників, випікання хліба, приготування борщу тощо. У скансенах майстер-класи навчають азам народних ремесел [8].

За сезон у Музеї народної архітектури та побуту в Києві (Пирогово) проводиться близько двадцяти свят (День дитячої творчості, День вишивальниці і ткалі, День різьб'яра і майстра лозоплетіння, День гончара і коваля, День пасічника, День Незалежності, багато народних і релігійних свят), у тому числі театралізовані вистави, які відтворюють народні традиції та обряди [8].

У «Парку Київська Русь» відбуваються фестивалі: Міжнародний мега-фестиваль «Київська Русь XIII – XIV», Міжнародний фестиваль повітряних куль «Повітряні пригоди у Київській Русі», Міжнародний фестиваль культури та історії «Билини Стародавнього Києва IX – XI століть», Міжнародний фестиваль осені «Гості Стародавнього Києва XV століття»; проводяться ігрові дійства: «Зима стукає у ворота», «Княжі потіхи та забави», «Слов'янські ігрища», «Лісові духи»; відвідувачі спостерігають за турнірами «Витязь Київського Дитинця», Міжнародний

турнір бойових мистецтв «Слов'янська доблесть», театралізовані дійства «Богатирські забави», «Літні забави» тощо [7, с. 98–99]. Тут діє власний професійний театр й унікальний кінний театр. Ці турніри, театралізовані й ігрові дійства, фестивалі допомагають глибше пізнати свою історію і культуру, зануритися у етнонаціональні скарби через катарсис і рекреацію як відтворення людини у психічному (емоційному, інтелектуальному), фізичному і культурному аспектах.

Відтворення обряду «Куца» та святкове дійство «Вулиця» [8] під супровід троїстих музик, феєричний фольклорний фестиваль «Жилибули...» з колективами багатьох етносів, фестиваль української та польської культури «Україна – земля козаків» з феєричним кінно-каскадерським шоу, лицарським герцем (поєдинком) між українськими, російськими та польськими гусарами, «День калини», «День цвітіння черемхи», «День української козачки» (у вигляді квесту під назвою «Черевички для коханої козачки») тощо, що відбуваються на «Мамаєвій слободі» – це благодатний етнонаціональний матеріал для його практичного застосування у пізнавальній дозвіллевій діяльності дітей і молоді.

Успішному формуванню особистості сприяє використання інноваційних форм і методів навчання в умовах соціокультурного інституту (музею-університету, школи-музею тощо), що забезпечує удосконалення духовно-моральних якостей, властивостей і характеристик. За допомогою інноваційних форм роботи (лекцій-концертів, лекцій-візуалізацій, лекцій-досліджень художньо-естетичної інформації творів мистецтва, методу проєктів, етюдного методу, арт-креативних методів, акторського тренінгу, педагогічної імпровізації, театральної-художньої творчої діяльності, методу дискусій і театралізації, формування особистості відбувається як у музеях, так і в аудиторній та позааудиторній діяльності ВНЗ. Визначальну роль у цьому процесі відіграє викладач, його підготовленість до здійснення навчальної, виховної, методичної, наукової діяльності у сфері дозвілля, в галузі музейної педагогіки та педагогіки дозвілля.

Використання соціально-культурного підходу до вирішення прикладних завдань формування духовно-моральних значущих якостей молоді в умовах музейної діяльності впливає на свідомість і поведінку людини через включення в культурно-ціннісні і соціально-значущі форми роботи музею, у процесі яких відбувається створення єдиної системи духовно-моральних якостей особистості, що реалізуються в поведінці. Соціально-культурна діяльність музею – фактор формування духовно-моральних якостей молоді, що забезпечує збереження зв'язку поколінь, самореалізацію в соціально-культурній діяльності, формування громадянської позиції; підвищення активної участі молоді в суспільному житті.

Специфіка формування духовно-моральних якостей молоді базується на створенні ретроспективи культури на основі національних традицій, відновленні втраченої культури на основі системи свят,

обрядовості, традиційних форм відпочинку і забав, відтворення народного мистецтва, ремесел, народних ігор, розвитку творчого потенціалу особистості, патріотизму і громадянськості.

Формування духовно-моральних якостей молоді в умовах соціально-культурної діяльності музею засобами педагогічного впливу форм і методів інтегровані в педагогічну систему музею. При цьому варто:

- збагачувати і доповнювати теорію соціально-культурної діяльності систематизованою і конкретизованою інформацією про особливості використання соціально-культурного потенціалу музею в духовно-моральному вихованні молоді;

- основні науково-теоретичні підходи до дослідження проблеми формування духовно-моральних якостей молоді доповнювати сучасними інноваційними підходами, що важливо у складній соціальній системі сьогоденного музею, яка являється частиною загальної соціально-культурної системи і сприяє проведенню комплексної, різносторонньої виховної роботи музею з усіма категоріями населення;

- розширювати можливості музею в організації дозвілля дітей та молоді і розвивати цілісне духовно-моральне становлення особистості, громадянську позицію, а також потребу у формуванні особистості засобами українських традицій, звичаїв та обрядів (творчі проекти студентів на теми: «Традиційний український одяг і прикраси», «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу», «Народна мораль: дівування і парубкування», «Космогонічні уявлення та міфологія українців», «Ляльки-мотанки – обереги, краса і забава», «Київ – колыска слов'янських культур», «Українське весілля», «Українські вечорниці», «Україна дзвенить піснями» та ін.);

- узагальнювати можливості використання технологій соціально-культурної діяльності в умовах сучасного музею, сприяти формуванню почуттів, переконань і звичок моральної поведінки молоді, що дозволяє розширити теоретичні уявлення про духовно-моральне виховання;

- удосконалювати методики організації індивідуальної, групової дозвіллевої діяльності для виявлення результативності проведеної педагогічної роботи й одержувати характеристики, важливі для ціннісних орієнтацій педагогічного впливу, формування духовно-моральних якостей особистості;

- створювати програми, в яких реалізуються соціально-культурні заходи, а також методики дослідження духовно-моральних якостей особистості;

- використовувати методики проведення акцій («Я люблю малювати», «Я малюю музей» тощо), виставок («Музей очима дітей»), майстер-класів («Мистецтво в нашому житті», «Писанка – обєріг і мистецтво») для формування духовно-моральних якостей особистості мистецькими засобами музеїв;

- враховувати потенціал музею як культурно-історичного комплексу для зустрічі з духовно-моральним досвідом багатьох поколінь;

- здійснювати педагогічний вплив на формування духовно-моральних якостей молоді через освітню, емоційно-вольову, мисленнєву, творчу діяльність молоді;
- враховувати вікові та індивідуально-особистісні особливості дитячої й молодіжної аудиторії упродовж проведення мистецьких музейних заходів.

Висновки. Отже, специфіка соціально-культурної діяльності музеїв з формування духовно-моральних якостей молоді полягає у взаємодії й інтеграції традиційних музейних технологій і засобів соціально-культурної діяльності. Комплексне використання засобів соціально-культурної діяльності обумовлює ефективну взаємодію традиційних й інноваційних методів виховання. Соціально-педагогічна робота з формування духовно-моральних якостей молоді в умовах сучасного музею сприяє уявленню молоді про культуру народу через мистецтво українських традицій, звичаїв та обрядів, фольклору, збереження взаємозв'язку поколінь, розвиток світогляду молоді, підвищення їх духовно-пізнавальних потреб.

Спираючись на дослідження і досягнення суміжних наук – педагогіки, психології, соціально-культурної діяльності, культурології, менеджменту і маркетингу, музейна педагогіка збагачується арсеналом художніх форм, методів і засобів впливу на дітей та молодь. Соціально-культурна діяльність у рамках музейної педагогіки є одним з найбільш перспективних засобів формування духовно-моральних якостей особистості.

Список літератури

1. Адаме М. Д. Роль музея в распространении знаний / М. Д. Адаме // Музеум. – 2005. – №141. – С. 15–17.
2. Бушканец М. Г. Педагогическая сущность современного времени школьников / М. Г. Бушканец // Нач. шк. – 2008. – № 6. – С. 15–24.
3. Данилюк А. Музеї просто неба або Скансени у світі і в Україні // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2006. – №7 (444). – С. 20–23.
4. Инновационные технологии обучения культурно-досуговой деятельности: сб. науч. статей. Вып. 5. / под науч. ред. А. Д. Жаркова. – М. : МГУКИ, 2004. – 182 с.
5. Кирпан А. Скансен – час зупинився, а життя триває // Всеукраїнський туристичний журнал. Карпати. Туризм. Відпочинок. 2008. – № 2(26).
6. Ковальчук Т. І. Педагогіка дозвілля: теорія і практика : [монографія] / Тамара Іванівна Ковальчук; за ред. доц. Т. Ф. Мельничук. К. : НАКККіМ, 2011. – 420 с.
7. Ковальчук Т. І. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Тамара Іванівна Ковальчук. – К. – 2014. – 347 с.

8. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : [монографія] / Т. І. Ковальчук, Т. Ф. Мельничук. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М, 2013. – 536 с.
9. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : монографія / О. В. Кравченко. – Х. : ХДАК, 2011. – 288 с.
10. Кудрина Г. А. Музей и школа / Г. А. Кудрина. – М. : Просвещение, 2005. – 141 с.
11. Лорд Б. Менеджмент в музейном деле: учебн. пособие / Б. Лорд. М. : Логос, 2005. – 255 с.
12. Музей. Образование. Культура. Процессы интеграции. – М., 2008. – 423 с.
13. Федоров Н. Ф. Музей, его смысл и назначение / Н. Ф. Федоров. – М., 2002. – 620 с.
14. Museum for a new Century. Washington, 1985., 156 p.

В статье освещен социально-культурный потенциал музейной педагогики. Охарактеризованы исследования музея как социокультурного института. Особое внимание уделено факторам влияния современного музея на духовно-нравственное становление личности. Рассматриваются этнопедагогические подходы к организации досуговой деятельности средствами музейной педагогики в скансенах.

Музей, система «музей-университет», «музей-школа», социально-культурная деятельность, свободное время, досуговая деятельность.

The article highlights the social and cultural potential of museum pedagogy. The role of the museum as a sociocultural institution have been characterized during the research. Particular attention is paid to factors depending on the spiritual and moral formation of the individual in a modern museum.

Considered ethnopedagogical approaches to organization of leisure activities means in Skansen museum pedagogy. It is concluded that the specific social and cultural activities of museums is essential to build spiritual and moral qualities of the young. The interaction and integration of traditional museum technology and social and cultural activities are just another way to solve this problem; comprehensive use of socio-cultural means leads to an effective interaction of traditional and innovative methods of education; socio-pedagogical work in area of formation of spiritual and moral qualities of the young in today's museum promotes the notion of young people through arts, culture traditions, customs and rituals, folklore, etc. It's useful in maintaining relationships between generations, youth development philosophy too, as in enhancing their spiritual and cognitive needs.

Museum, museum-university, museum-school, social and cultural activities, free time, leisure activities.